

MUSIQA TA'LIMIDA NOTA MATNINI O'QISH TEZLIGI VA ANIQLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI METODLARI

I.Isroilov

Qo'qon davlat universiteti Musiqa ta'limi yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Ilmiy raxbar: **E.Qobilova**

Musiqa nazariyasi kafedrası professori, (Phd)

Annotatsiya: Mazkur maqolada musiqa ta'limida nota matnini tez, aniq va mazmunli o'qish ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari yoritiladi. Nota belgilarini vizual tanish, ritmik guruhlarni oldindan anglash, tonal va lad tayanchlarini aniqlash, ichki eshitishni rivojlantirish hamda ijro harakatlarini muvofiqlashtirishga qaratilgan samarali metodlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ko'rish orqali o'qish mashqlarini bosqichma-bosqich tashkil etish, tezlik va aniqlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash, xatolarni tahlil qilish hamda o'quvchilarning individual rivojlanish dinamikasini baholash bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: nota matni, musiqa o'qish, ko'rish orqali ijro, nota savodxonligi, ritmik naqsh, ichki eshitish, ijro aniqligi, musiqiy tafakkur, solfedjio, musiqiy idrok.

KIRISH

Musiqa ta'limida nota matnini o'qish ko'nikmasi o'quvchilarning musiqiy savodxonligini shakllantirish, mustaqil repertuar o'zlashtirish va ijrochilik mahoratini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Nota matnini o'qish jarayonida o'quvchi yozma musiqiy belgilarni ko'rish orqali idrok etadi, ularning balandligi va davomiyligini aniqlaydi, ritmik tuzilmani anglaydi hamda mazkur ma'lumotlarni ovoz yoki cholg'u ijrosiga aylantiradi. Shu sababli nota o'qish oddiy belgilarni tanish jarayoni bo'lmay, vizual idrok, musiqiy tafakkur, eshitish tasavvuri, xotira va ijro harakatlarining o'zaro muvofiqlashuvini talab qiladigan murakkab faoliyatdir. Zamonaviy musiqa ta'limida o'quvchilarning nota matnini mustaqil o'qishi, musiqiy asarlarning mazmunini anglab ijro etishi va yangi repertuarni qisqa vaqt ichida o'zlashtirishi alohida ahamiyat kasb etadi. Buning uchun o'quvchilarda nota belgilarini tez tanish, tovushlar orasidagi munosabatlarni tushunish, ritmik guruhlarni oldindan anglash va musiqiy jummalarni yaxlit idrok etish ko'nikmalarini shakllantirish zarur. Nota matnini o'qish tezligini oshirishda ko'pincha o'quvchining ijro sur'atiga ortiqcha e'tibor qaratiladi. Biroq tez ijro etish har doim ham nota matnini sifatli o'qish belgisi bo'lavermaydi. Agar o'quvchi nota balandligi, ritmik davomiylik yoki alteratsiya belgilarini noto'g'ri aniqlasa, tezlikning ortishi xatolar sonini ko'paytirishi mumkin. Shu sababli nota o'qishni o'rgatishda aniqlik, ongli idrok, musiqiy ifoda va ravonlik o'zaro uyg'unlikda

rivojlantirilishi lozim. Nota matnini o‘qish ko‘nikmasini shakllantirish jarayonida o‘quvchilarning individual imkoniyatlari, avvalgi musiqiy tajribasi, yosh xususiyatlari va tayyorgarlik darajasi ham hisobga olinishi kerak. Bir o‘quvchi nota nomlarini tez aniqlashi mumkin, boshqa o‘quvchi esa ritmik davomiylklarni anglash yoki tovushlarni cholg‘uda topishda ko‘proq vaqt talab qilishi mumkin. Shuning uchun ta’lim jarayonida yagona mashq bilan cheklanmasdan, turli ko‘nikmalarni rivojlantiruvchi metodlar majmuasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Maqolaning maqsadi musiqi ta’limida nota matnini o‘qish tezligi va aniqligini oshirishga xizmat qiluvchi samarali metodlarni tahlil qilish, ularni dars jarayonida qo‘llash imkoniyatlarini yoritish hamda o‘quvchilarning nota savodxonligini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Nota matnini o‘qish musiqiy axborotni yozma shakldan tovushli ifodaga aylantirish jarayonidir. Ushbu jarayon bir-biri bilan bog‘liq bir nechta tarkibiy ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Ularning har biri nota matnini to‘g‘ri, ravon va mazmunli ijro etishda muhim o‘rin tutadi.

Birinchi tarkibiy qism - vizual idrok va nota belgilarini tanish. O‘quvchi nota yo‘lidagi nota boshchalarining joylashuvi, kalitlar, alteratsiya belgilari, takt chiziqlari, pauzalar va dinamik belgilarni farqlay olishi kerak. Nota belgilarini tez tanish darajasi ortgani sari o‘quvchining har bir belgini alohida tahlil qilishga sarflaydigan vaqti kamayadi. Natijada u musiqiy matnni yaxlitroq idrok etishga imkon topadi.

Ikkinchi tarkibiy qism - musiqiy-nazariy bilimlarni amaliy qo‘llash. Nota matnini o‘qishda kalit, o‘lchov, tonallik, alteratsiya va ritmik davomiylklarni tushunish muhim ahamiyatga ega. Masalan, o‘quvchi kalit belgilari va tonallikni oldindan aniqlasa, asar davomida uchraydigan tovushlarni to‘g‘ri o‘qishi osonlashadi. Aksincha, nazariy bilimlarning yetarli emasligi nota o‘qish jarayonida muntazam to‘xtalishlar va xatolarga olib kelishi mumkin.

Uchinchi tarkibiy qism - ritmik tuzilmani anglash. Nota matnini o‘qishda tovushlarning balandligini aniqlash bilan bir qatorda, ularning davomiyligi va takt ichidagi joylashuvini tushunish ham talab etiladi. O‘quvchi chorak, nimchorak, yarimtalik notalar, pauzalar va nuqtali davomiylklarni farqlashi, takt o‘lchoviga muvofiq ritmik harakatni saqlashi kerak. Ritmik tuzilmani oldindan ko‘ra olish ijroning barqarorligini oshiradi.

To‘rtinchi tarkibiy qism - musiqiy naqshlarni tanish. Musiqiy asarlarda ayrim melodik, ritmik va garmonik elementlar takrorlanib turadi. O‘quvchi gamma bo‘laklari, arpeggiolar, ketma-ket harakatlanuvchi tovushlar va takrorlanuvchi ritmik guruhlarni taniy olsa, nota matnini alohida belgilar yig‘indisi sifatida emas, balki mazmunli musiqiy tuzilma sifatida qabul qiladi.

Beshinchi tarkibiy qism - ichki eshitish. Ichki eshitish nota matniga qarab, tovushni real ijrodan oldin xayolan tasavvur qilish imkonini beradi. Bu ko‘nikma o‘quvchiga kuyning yo‘nalishini oldindan anglash, tovushlar orasidagi munosabatlarni his etish va ijro jarayonini ongli tashkil qilishda yordam beradi.

Oltinchi tarkibiy qism - ijro-motor muvofiqligi. Nota matnida ko‘rilgan musiqiy axborot ovoz, nafas, barmoqlar harakati yoki cholg‘udagi ijro texnikasi

bilan bog‘lanadi. Ayniqsa, fortepiano, dutor, rubob, g‘ijjak va boshqa cholg‘ularni o‘rganishda nota o‘qish bilan ijro harakatlarini muvofiqlashtirish muhim hisoblanadi.

Nota matnini ravon o‘qishning dastlabki sharti nota belgilarini tez va to‘g‘ri tanishdir. Agar o‘quvchi har bir notaning nomini aniqlash uchun uzoq vaqt sarflasa, ijro jarayonining uzluksizligi buziladi. Shu sababli nota belgilarini tanishga qaratilgan qisqa va muntazam mashqlarni tashkil etish muhimdir. Mazkur metodda o‘qituvchi nota yo‘lidagi turli tovushlarni ko‘rsatadi va o‘quvchilardan ularning nomini aytishni so‘raydi. Dastlab notalar ketma-ket, keyinchalik esa tasodifiy tartibda beriladi. Mashqlar davomida kalitlar, oktavalari va alteratsiya belgilarining murakkabligi bosqichma-bosqich oshiriladi. Mashg‘ulotning keyingi bosqichida o‘quvchilarga qisqa nota ketma-ketligi ko‘rsatiladi. Ular notalarni nomlash bilan birga, melodik yo‘nalishni ham aniqlaydilar. Masalan, kuy yuqoriga ko‘tarilayotganini, pastga tushayotganini yoki bir xil tovushlar takrorlanayotganini aytishlari mumkin. Bu metodni samarali tashkil etish uchun mashqlar qisqa, muntazam va maqsadli bo‘lishi lozim. O‘quvchi belgilarni to‘g‘ri tanishga erishgach, topshiriqlar tezligini asta-sekin oshirish mumkin. Bunda tezlik aniqlik hisobiga ortmasligi kerak.

Nota matnini o‘qishda ritmik xatolar ko‘pincha o‘quvchining barcha e‘tiborini tovush balandligini aniqlashga qaratishi natijasida yuzaga keladi. Shuning uchun ritmik tuzilmani alohida mashq qilish samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu metodda o‘quvchilar dastlab nota balandliklariga e‘tibor bermasdan, faqat ritmik davomiyliklarni o‘rganadilar. O‘qituvchi bir yoki ikki taktli ritmik naqshni chapak yordamida namoyish qiladi. O‘quvchilar esa uni takrorlaydilar. Musiqiy asarlarni o‘qishda har bir notani alohida idrok etish ko‘p vaqt talab qiladi. Shu sababli o‘quvchilarni musiqiy naqshlarni tanishga o‘rgatish nota o‘qish tezligini oshirishning muhim yo‘llaridan biridir.

Musiqiy naqshlar deganda takrorlanuvchi melodik bo‘laklar, gamma qismlari, arpeggiolar, intervalli harakatlar va ritmik guruhlar tushuniladi. O‘quvchi bunday elementlarni oldindan taniy olsa, nota matnini tezroq anglaydi va ijro jarayonida kamroq to‘xtaladi. Masalan, o‘qituvchi sodda gamma bo‘lagini ko‘rsatadi. O‘quvchilar undagi tovushlarning ketma-ket harakatini aniqlaydilar. Keyin shu naqsh boshqa balandlikda beriladi va o‘quvchilardan uning tuzilishini tanish so‘raladi. Ritmik naqshlar bilan ishlashda ham xuddi shunday yondashuv qo‘llanadi. Bir xil ritmik guruh turli melodik sharoitlarda berilib, o‘quvchilarga tanish elementni aniqlash topshiriladi. Musiqiy naqshlarni tanish metodi nota matnini qismlarga ajratib idrok etishdan yaxlit musiqiy fikrlashga o‘tishga yordam beradi. Natijada o‘quvchi nota o‘qish jarayonida faqat alohida belgilarga emas, balki musiqiy tuzilma va uning mantiqiy rivojlanishiga ham e‘tibor qaratadi.

Ko‘rish orqali kuylash nota matnini oldindan o‘rganmasdan, unga qarab musiqiy tovushlarni ovoz bilan ifodalash ko‘nikmasini shakllantiradi. Ushbu metod solfedjio mashg‘ulotlarida alohida ahamiyatga ega. Mashqni bajarishdan oldin o‘quvchi kalit, tonallik, o‘lchov, boshlang‘ich tovush va ritmik xususiyatlarni ko‘zdan kechiradi. Keyin kuy yo‘nalishini xayolan tasavvur qiladi va imkon qadar

uzluksiz kuylashga harakat qiladi. Ko‘rish orqali kuylash jarayonida o‘quvchining ichki eshitishi, musiqiy xotirasi, intonatsion aniqligi va nota savodxonligi o‘zaro bog‘liq holda rivojlanadi. Dastlab qisqa, sodda va tor diapazonli kuylar tanlanadi. Keyinchalik melodik sakrashlar, alteratsiyalar va murakkabroq ritmik shakllarga ega materiallardan foydalanish mumkin. O‘qituvchi dastlab o‘quvchilarga tayyorgarlik uchun vaqt beradi. Keyingi mashg‘ulotlarda bu vaqt asta-sekin qisqartiriladi. Biroq ko‘rish orqali kuylashning asosiy maqsadi shoshilish emas, balki nota matnini ongli ravishda idrok etish va uni musiqiy ifoda bilan bog‘lashdan iborat.

XULOSA

Musiqi ta’limida nota matnini o‘qish tezligi va aniqligini oshirish o‘quvchilarning musiqiy savodxonligi, ichki eshitishi, ritmik idroki va ijro ko‘nikmalarini kompleks rivojlantirish bilan bog‘liq. Nota belgilarini tez tanish, ritmik naqshlarni alohida mashq qilish, musiqiy tuzilmalarni anglash, ko‘rish orqali kuylash va bosqichma-bosqich tezlikni oshirish nota o‘qish ko‘nikmasini takomillashtirishning muhim metodlari hisoblanadi.

Nota matnini o‘qitishda tezlikni yagona muvaffaqiyat mezonini sifatida qabul qilish noto‘g‘ri. Aksincha, avval to‘g‘ri idrok va ijro aniqligiga erishish, keyin ravonlikni shakllantirish va shundan so‘ng tezlikni oshirish maqsadga muvofiq. Bunday ketma-ketlik noto‘g‘ri ijro odatlarining shakllanishini kamaytiradi va o‘quvchining musiqiy matnni ongli ravishda o‘zlashtirishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Asqarova, S. "XOR VA XORSHUNOSLIK FANI DARSLARIDA KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH." *Yevroosiyo Akademik tadqiqotlar jurnali* 2 (2022): 62-65.
2. Ibraeva, K. E. va S. M. Askarova. "CHOG'ULUVCHI IJROCHILIK TALABALARINING BADIY VA IJODIY FAOLIYATINING BIR TURI SIFATIDA." *Sharq san'ati va madaniyati* 4.2 (2023): 578-586.
3. Asqarova, S. M., and S. B. Kenjayeva. "MADANIYAT VA SAN'AT TA'LIM TASHKILOTLARIDA O'QITISHNING ZAMONAVIY METODLARI." *Advances in Science and Education* 1.11 (2025): 60-63.
4. Asqarova, S., and M. Xayitboyeva. "UMUMTA'LIM MAKTABIDA XOR TO'GARAGI MASHG'ULOTLARINI TASHKIL ETISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Interpretation and researches* 1 (2023).
5. Asqarova, S. "MUSIQIY TA'LIMIDA ABU ALI IBN SINO MEROSIDAN FOYDALANISH." *Interpretation and researches* 1 (2023).
6. Muhammadjonovna, Askarova Sohibaxon va Kuserbayev Janbolat Asetovich. "Musiqi va qo'shiq san'ati orqali talabalarni axloqiy tarbiyalash." *XALQARO IJTIMOIIY FANLAR VA FANLARARO TADQIQOTLAR JURNALI ISSN: 2277-3630 Ta'sir omili: 8.036* 12.02 (2023): 12-16.
7. Qobilova, E., I. Xaydarova, and R. Gulnora. "O 'ZBEK XALQ AN'ANALARI-TARBIYA OMILI." *Scientific Approach to the Modern Education System* 3.26 (2024): 192-195.